

MONITORY ČTK ANEB CO ZAJÍMALO KOMUNISTICKÝ REŽIM NA VYSÍLÁNÍ RÁDIA SVOBODNÁ EVROPA

// **Monitors of the Czechoslovak News Agency or What Interested the Communist Regime in the Radio Free Europe Broadcasting Station**

Ondřej Diblík

FF, Univerzita Palackého v Olomouci

ABSTRACT

In paper 'Monitors of the Czechoslovak News Agency or What Interested the Communist Regime in the Radio Free Europe Broadcasting Station' analyses the so-called 'monitors', i.e., the daily transcripts of radio broadcasts given by the Western radio stations. The authors of these monitors were employees of a special department of the Czechoslovak News Agency, and the recipients were a narrow circle of people, mainly from the political and media environment of communist Czechoslovakia. Using more than 200 monitors, broadcasted in three historical periods, we have analysed the form and, above all, the contents of these monitors and we have described, analysed and interpreted what the communist regime and its representatives were so interested in regarding the broadcasting of the Radio Free Europe station.

KEYWORDS

Monitors – Czechoslovak News Agency – Radio Free Europe – censorship – communism

1. Úvod

V letech 1948–1989 byly český mediální prostor a kultura obecně pod vlivem cenzury, která se stala nástrojem, s jehož pomocí komunistický režim usiloval o dosažení tzv. informačního monopolu.

Tento informační monopol byl ve sledovaném období s větší či menší úspěšností narušován, a to zevnitř i zvenčí. Takřka po celé sledované období vytvářelo paralelní zdroj informací také Rádio Svobodná Evropa (RSE).

Vedle pokusů rušit vysílání Svobodné Evropy se komunistický režim rozhodl RSE vyhlásit ideologický boj. K tomu bylo zapotřebí vysílání stanice mapovat, analyzovat a následně vytvářet vhodné propagandisticky účinné strategie boje.

Informace o vysílání Svobodné Evropy se na stoly úzkého okruhu zainteresovaných špiček československého kulturního a politického prostředí dostávaly prostřednictvím tzv. monitorů, jejichž výrobu mělo na starosti Zvláštní oddělení působící v Československé tiskové kanceláři.

Tato stať si klade za úkol tyto monitory analyzovat a popsat, co komunistický režim a jeho funkcionáře zajímalo na vysílání Rádía Svobodná Evropa, respektive jaký prostor autoři monitorů jednotlivým pořadům vysílaným RSE věnovali.

Pro dosažení tohoto cíle využijeme informací získaných v rámci archivního výzkumu. Sesbíraný archivní materiál kvantitativně vyhodnotíme a na jeho základě provedeme analýzu a interpretaci získaných dat.

Zpracování a vydání tohoto článku bylo umožněno díky účelové podpoře na specifický vysokoškolský výzkum udělené roku 2013 Univerzitě Palackého v Olomouci Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR. Tento výzkum se týká tzv. vesmírných závodů, které se staly jednou z důležitých složek studené války a jako takové rezonovaly ve světové, ale samozřejmě také československé mediální sféře.

Právě z tohoto důvodu jsme si jako konkrétní materiál pro analytickou sondu vybrali monitory Svobodné Evropy pocházející vždy ze 14 dnů následujících po klíčovém okamžiku vesmírných závodů. Prvním obdobím jsou dva týdny po vyslání první umělé družice Země Sputnik (1957),¹ druhým čtrnáct dní po letu prvního člověka do vesmíru (1961)² a třetím dva týdny následující poté, co první člověk stanul na Měsíci (1969).³

S pomocí získaných dat se pokusíme popsat, jaký typ a žánr informací byl pro komunistický režim zajímavý, a jakým informacím naopak autoři monitorů věnovali jen malou nebo vůbec žádnou pozornost. Jedním z cílů stati je potvrdit nebo vyvrátit hypotézu, že vesmírné závody jako zahraniční události číslo jedna musely v monitorech rezonovat velmi výrazně.

2. Režim vs. kultura

Po skončení druhé světové války nastal v československém kulturním prostředí proces ideologizace,⁴ který akceleroval a vyvrcholil po únoru 1948. Počátek tohoto procesu v mnohém symbolizoval projev ministra informací Václava Kopeckého, jenž prohlásil „voláme mistry kultury“ a vyzval představitele kulturní obce k tomu, aby své umění dali cele do služeb státu a vládní politiky (Ješutová 2003: 187).

Po únoru 1948 se komunistický režim v žádném případě nespoléhal na dobrou vůli a poslušnost představitelů české kulturní obce a zahájil řadu organizačních i dalších kroků, s jejichž pomocí chtěl dosáhnout nejen ideologizace, ale především úplné monopolizace kultury. Tento proces měl zajistit, že se k uším a očím obyvatel ČSR dostanou pouze takové informace, které nebudou v rozporu s politikou a ideologií komunistické strany a komunismu, tedy silami, jež si uzurpovaly vedoucí úlohu v životě společnosti a nárokovaly si informační monopol a tzv. monopol pravdy (Srov. Kaplan 2008: 259–261).

V praxi to znamenalo, že komunisté museli najít a vytvořit systém, s jehož pomocí by bylo možné kulturu ovládat a kontrolovat. Tohoto cíle se snažili dosáhnout za pomoci složitého soukolí mechanismů, v němž hrály hlavní roli praktiky jako ekonomická kontrola (ze-státnění) médií a institucí napojených na kulturu nebo personální dohled nad redakcemi a zaměstnaneckými kolektivy sdělovacích prostředků, tiskáren, nakladatelství a dalších kulturních institucí.

Vedle výše zmíněných nástrojů kontroly kultury měl ovšem režim ještě jeden, který sice nebyl na první pohled tak viditelný, ale to mu v žádném případě neubíralo na účinnosti. Tímto nástrojem byla cenzura. Cenzura se v komunistickém Československu neomezovala pouze na domácí produkci, ale dohlížela také na regulaci toku informací

1 5–18. října 1957.

2 12–26. dubna 1961.

3 20. července až 2. srpna 1969.

4 Ideologizaci na tomto místě chápeme jako proces, na jehož konci byla česká kultura zcela podřízena komunistické moci, která ve všech jejích oblastech potlačovala svobodu tvorby.

ze zahraničí. Hlavním nástrojem cenzury se ve sledovaném období stala Hlavní správa tiskového dohledu (HSTD), která začala fungovat od roku 1953 a v roce 1966 se transformovala do Ústřední publikační správy (Tomášek 1994: 9).

HSTD měla v cenzurním systému za úkol vykonávat dohled nad denním tiskem a novinami domácí kulturní proveniencí, ale v působnosti měla také kontrolu nad vysíláním rozhlasu a činností Československé tiskové kanceláře (Kaplan 2008: 270).

Jedním z úkolů cenzurních mechanismů, který nás v rámci této stati přednostně zajímá, bylo určit, které informace ze zahraničních médií se mohou dostat k širokým masám obyvatel. Všechny informace „zvenčí“ musely proto projít složitým filtračním systémem, jehož úkolem byla pokud možno maximální kulturní a informační izolace od Západu, což se ovšem režimu v praxi nikdy zcela nepodařilo (Kaplan 2008: 264–265).

Informační kanály, kterými byli obyvatelé Československa informováni o dění v zahraničí nebo o dění v Československu jinými než oficiálními orgány, byly velmi omezené. Vedle malého množství periodického tisku a knih se hodnotným zdrojem informací staly zejména zahraniční rozhlasové stanice jako BBC, Hlas Ameriky a Svobodná Evropa. Ta se velmi brzy stala jedním z nejdůležitějších zdrojů informací nejen o světovém dění mimo východní blok, ale především přinášela československému posluchači ideologii a potřebami domácího režimu nezkrácené informace o dění ve východním bloku a v samotném Československu.

Jestliže úkolem cenzury bylo bránit volnému šíření informací a usměrňovat ho do přísně určených kolejí, potom úkol Svobodné Evropy byl přesně opačný: „Tuto stanici čeká nesporně velký úkol: odhalovat českému a slovenskému lidu lži sovětské propagandy, dokázat před celým světem, že nemůže existovat svět napůl zotročený a napůl svobodný a že vítězství patří svobodě, nikoliv otroctví,“ prohlásil ve svém proslovu předseda Národního výboru pro Svobodnou Evropu C. D. Jackson (Pacovský 1993: 99).

Vysíláním Svobodné Evropy byl vytvořen paralelní a pro režim nebezpečný zdroj informací o dění v zahraničí i v Československu, a tak není divu, že na něj cenzurní systém a jeho podpůrné složky zaměřily svou pozornost.⁵

3. Československá tisková kancelář a tzv. monitory

Přísun informací ze zahraničí, jejich třídění a následnou distribuci k rukám zodpovědných činitelů, šéfredaktorů a redaktorů československých médií měla v popisu práce Československá tisková kancelář, která své informace nejčastěji čerpala ze zpravodajství tiskové kanceláře Sovětského svazu TASS.

Z hlediska statutu byla ČTK 1. ledna 1956 vyčleněna z působnosti ministerstva vnitra a stala se rozpočtovou organizací přímo podřízenou předsednictvu vlády. Další změna statutu nastala ve sledovaném období k 1. lednu 1967, kdy se ČTK stala příspěvkovou organizací (Srov. Majstr – Richter 1998: 13, 16). Na papíře měla Československá tisková kancelář volný statut, ale ve skutečnosti byla pouze dalším z nástrojů, které HSTD využívala k šíření správných a pověřených textů (Kaplan – Tomášek 1994: 38).

Zájem HSTD o Československou tiskovou kancelář byl zcela logický, jelikož ta byla takřka výhradním dodavatelem informací všeho druhu, a to především ze zahraničí. Cenzura se v případě ČTK zaměřovala především na zpravodajství pocházející z oblastí mimo země východního bloku, a tedy i na informace přijímané ČTK z vysílání

5 Srov. Tomek, Prokop. 2006. Objekt ALFA : československé bezpečnostní složky proti Rádiu Svobodná Evropa. Praha : Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu.

západních rozhlasových stanic, mezi nimiž hrála výraznou roli Svobodná Evropa (Srov. Kaplan – Tomášek 1994: 38, 39).

Jak upozorňují autoři publikace *O cenzuře v Československu v letech 1945–1956* Karel Kaplan a Dušan Tomášek, „v komunistickém Československu neexistoval volný tok informací nahoru ani dolů“ a pravda byla neustále omezována, zkreslována a ohýbána, výsledkem čehož byla nedostatečně a jednostranně informovaná společnost (Kaplan – Tomášek 1994: 50).

S tímto omezením informačních zdrojů se ovšem nemusely potýkat jen široké vrstvy československé společnosti, ale také mocenská skupina, která si musela najít jiné kanály, jejichž pomocí se mohla dostat k důležitým informacím především ze zahraničí. Ještě více než zdroj nových informací však mocenskou skupinu zajímalo to, jaké a nakolik od oficiálního výkladu odlišné informace se prostřednictvím západních rozhlasových stanic, a tedy i Svobodné Evropy, mohly dostat k uším československého občana.

Oba výše nastíněné úkoly související s činností cenzurního aparátu plnily tzv. monitory, což byly „monitorované denní přehledy hlavních zahraničních novin a zpráv rozhlasových stanic“. (Kaplan – Tomášek 1994: 50).

Tyto monitory a jejich výroba spadaly do kompetence Československé tiskové kanceláře, která je denně distribuovala k okruhu funkcionářů a institucí, jejichž počet byl přísně limitovaný a v případě mediální sféry se omezoval pouze na ředitele a šéfredaktory hromadných sdělovacích prostředků (Kaplan – Tomášek 1994: 50, 51).

Za tímto účelem vzniklo k 1. lednu 1954 v ČTK nové pracoviště, jež se soustředilo zejména na monitorování zahraničních rozhlasových stanic Hlas Ameriky, BBC a Svobodná Evropa (Srov. Majstr – Richter 1998: 13).

V ČTK od té chvíle existovaly dvě zcela samostatné redakční linie, které vytvářely dva paralelní toky informací ze zahraničí směrem k československým recipientům. Jedna z těchto linií byla zodpovědná za přísun ideologicky korektních a potřebám režimu vyhovujících informací určených pro nejširší vrstvy obyvatelstva. Druhá linie dodávala tajné a cenzurou neovlivněné zpravodajství určené pouze pro úzký okruh prověřených a v kulturně-politické struktuře státu vysoce postavených činitelů (Stejskal 2008: 11).

Monitorovací oddělení ČTK spadalo pod Mezinárodní redakci, která měla „pestřejší škálu než zpravodajství politické redakce jak co do své funkce a určení, tak i co do forem výsledné zpravodajské produkce“. (Haškovec 1982: 16). Monitorinky západních rozhlasových stanic v rámci Mezinárodní redakce ČTK spadaly pod tzv. „Zvláštní zpravodajství“, které sloužilo „pro informaci šéfredaktorů hlavních sdělovacích prostředků a vedoucích představitelů vybraných stranických, státních a veřejných orgánů“. (Haškovec 1982: 16).

4. Monitor vysílání Svobodné Evropy

V rámci speciálního oddělení „Zvláštní zpravodajství“ ČTK měl z kvantitativního i kvalitativního hlediska velmi důležitou roli monitor rozhlasové stanice Svobodná Evropa. Pro sledovaná období 5.–18. října 1957, 12.–26. dubna 1961 a 20.

Července až 2. srpna 1969 registrujeme celkem 217 monitorů RSE (v průměru 5.17 monitorů denně), které mají nejrůznější charakter, délku a tematické zaměření.⁶

Autoři monitorů zůstávají bohužel pro všechna tři období anonymní, nicméně z některých indicií se dá usuzovat na to, že se jednalo o režimem důkladně prověřené pracovníky s dobrým všeobecným a politickým přehledem.

6 Podrobněji se těmito kategoriím věnujeme v následujících kapitolách.

Usuzujeme tak na základě několika monitorů, které nesou označení „charakteristika“. Tyto charakteristiky nejsou na rozdíl od zbytku monitorů doslovným nebo mírně upraveným přepisem originálního vysílání Svobodné Evropy, ale samotnými autory vytvořenými shrnutími toho, co Svobodná Evropa v konkrétním pořadu⁷ vysílala.⁸

O tom, že se v případě autorů monitorů jednalo o režimem důkladně prověřené pracovníky, svědčí fakt, že měli spolu s velmi úzkým okruhem příjemců monitorů přístup k informacím, které byly v samotných monitorech označovány za „důvěrné“ nebo „tajné“ a oficiálními kanály nebyly mimo přísně selektivní okruh příjemců šířeny.

Z analyzovaných monitorů můžeme usuzovat na fakt, že bylo na posouzení samotných autorů, zda monitor zpracovat v doslovné podobě, nebo pouze jako výtah či charakteristiku.⁹ V drtivé většině případů však bylo snahou autorů informovat co nejkomplexněji. Pokud to nebylo z technických či jiných důvodů možné, byli na tuto skutečnost příjemci výslovně upozorněni.¹⁰

5. Formální náležitosti monitorů

Hlavní funkcí monitorů zpracovávaných ve speciálním oddělení Československé tiskové kanceláře bylo informovat vedoucí představitele režimu, ředitele a šéfredaktory hromadných sdělovacích prostředků o tom, co vysílala Svobodná Evropa respektive západní rozhlasové stanice. Těto funkce odpovídají také formální náležitosti monitorů, které jsou koncipovány velmi přehledně a jejich autoři se snaží adresátům maximálně zjednodušit orientaci v nich.

V záhlaví každé stránky obsahující přepisy pořadů a zpráv RSE je nejprve uveden status monitorů v rámci ČTK, který se v letech 1957, 1961 ani 1969 nemění a zní *Zvláštní zpravodajství ČTK*.¹¹ Následují údaje v pravém horním rohu, kde nacházíme informace o datu a času¹² pořízení monitoru. Drtivá většina monitorů byla pořizována v pozdních večerních a nočních hodinách a výjimkou nejsou ani kuriózně zapsané časy pořízení jako 24:10 nebo 24:20.¹³ Poslední informací uvedenou v záhlaví je status konkrétního monitoru.

Zde lze sledovat v průběhu let 1957–1969 zajímavé změny. Zatímco v roce 1957 dochází během sledovaných čtrnácti dní ke změně z „Důvěrné“ na „Tajné“, které se objevuje i na monitorech z roku 1961, v roce 1969 již všechny monitorované zprávy a pořady nesou označení „Pro informaci“, které nejpřesněji vystihuje pravou podstavu monitorů, jejichž funkce byla pro režim a jeho představitele čistě informativní.

7 Pod pojmem pořad v této stati rozumíme vysílání Svobodné Evropy, které nemá charakter zpravodajství (zprávy).

8 Srov. například monitor z 12. října 1957 „Norské školství má daleko více předností než nynější školství v Československu“, nebo monitor s datem 13. října 1957 s názvem „Na rodičích a kněžích záleží, jakým směrem se bude naše mládež duševně vyvíjet“. Národní archiv Praha, fond Sbíрка Monitor, Praha, inv. č. 433, 12.–13. října 1957.

9 O formě zpracování byli příjemci vždy explicitně informováni.

10 V monitorech z 24. července 1969 nacházíme toto sdělení určené příjemcům monitorů: „Upozornění odběratelům! Upozorňujeme, že z hlavního večerního pořadu SE od 19:30–20:00, který obvykle obsahuje několik komentářů, bylo pro silné rušení možné zpracovat pouze dva komentáře, a to J. Konopy o otázce rehabilitací a Jána Matúše k návštěvě dr. Husáka ve Varšavě. Ostatní pořady byly nezpracovatelné. Pokud budou při opakovaném vysílání lépe slyšitelné, budou zbývající komentáře uvedeny v zítřejším materiálu.“ Národní archiv Praha, fond Sbíрка Monitor, Praha, inv. č. 850, 24. července 1969.

11 Srov. Národní archiv Praha, fond Sbíрка Monitor, Praha, inv. č. 433, 850, 663.

12 V monitorech z roku 1969 již nacházíme pouze datum, přesný čas chybí.

13 Srov. Národní archiv Praha, fond Sbíрка Monitor, Praha, inv. č. 433, 2. října 1957.

Výše uvedené informace obsahuje bez výjimky každý z 217 analyzovaných monitorů. Vedle toho však u každého monitoru nacházíme také další informace, jež se objevují s větší či menší pravidelností. Každý monitor ze sledovaných období obsahuje název pořadu,¹⁴ jméno stanice,¹⁵ která jej vysílala, vysílací jazyk,¹⁶ vysílací čas a ve většině případů také status¹⁷ samotného monitoru, který odkazuje k formě, kterou byl zpracován.

Pokud byla tato informace pro autory monitorů dostupná, nacházíme v hlavičce každého monitoru také autora či redaktora pořadu či zprávy, které byly monitorovány. V roce 1957 tuto informaci obsahuje 54 ze 77 „dlouhých“ zpráv¹⁸ a pořadů (70 %), v letech 1961 a 1969 počet monitorů s uvedením autora ještě dále roste.

6. Status monitorů

Monitory RSE nebyly zpracovávány jednotně jako čisté přepisy vysílaných pořadů a zpráv. Jedním z důvodů byly technické problémy, jimž museli autoři monitorů stejně jako ostatní posluchači čelit. Snahy komunistického režimu o technické rušení vysílání nad Československem poněkud paradoxně poměrně často znemožňovaly autorům monitorů pořídit kvalitní a především kompletní přepis vysílaného pořadu či zprávy.¹⁹ O tom, jak se v průběhu desetiletí zdokonaloval systém rušení vysílání západních rozhlasových stanic, jasně svědčí pohled na počet rušených pořadů za sledovaná období. Zatímco v letech 1957 a 1961 docházelo k rušení a následnému znemožnění pořízení přepisu jen zřídka,²⁰ v roce 1969 se objevují dny, kdy monitory zcela chybí, nebo jsou všechny zkrácené a upravené z důvodu silného rušení.²¹

Zajímavostí monitorů z roku 1969, které jsou často znehodnoceny rušením vysílání, je to, že je autoři v případě potřeby zpracovávali i s jednodenním zpožděním, pokud je tedy Svobodná Evropa reprízovala a bylo je z čeho pořídit.

Především v letech 1957 a 1961 se objevuje ve více než polovině zpracovaných pořadů status „výťah“ a důvodem je v některých případech opět rušení a technická nemožnost zaznamenat vysílané v plném rozsahu a doslovném znění.

Vedle technické nemožnosti zaznamenat pořady v jejich plném rozsahu je však třeba zvážit i další důvody toho, proč jsou některé pořady zaznamenány v doslovném znění a jiné naopak jako „výťahy“, „charakteristiky“ nebo se statusy „zkráceno“ a „výňatky“.

Předpokládali jsme, že po rozdělení monitorů do kategorií jako domácí a zahraniční zprávy, zahraniční zprávy ze západního a východního bloku, domácí zprávy týkající se politiky, obecně režimu (komunismu, socialismu), umění či velmi frekventovaného hospodářství se objeví kategorie pořadů, na jejichž doslovném zaznamenání měl režim a jeho vedoucí představitelé enormní zájem, zatímco jiné kategorie pořadů budou spíše podružné

14 Tyto názvy nejsou originálními názvy pořadů, ale shrnutím jejich obsahu. Jejich autory jsou autoři monitorů.

15 V případě Svobodné Evropy označení SVOBODNÁ EVROPA, případně SE.

16 Čeština nebo slovenština.

17 Např. výťah, charakteristika, výňatky.

18 Do těchto statistik nezahrnujeme krátké zprávy, které mají čistě informativní charakter.

19 Srov. Tomek, Prokop. 2002. „Rušení zahraničního rozhlasového vysílání pro Československo.“ Pp. 334–367 in *Securitas Imperii* 9. Praha: ÚDV.

20 V roce 1961 to například bylo jen pět pořadů a zpráv z celkových 50 vysílaných. Srov. Národní archiv Praha, fond Sběrka Monitor, Praha, inv. č. 663.

21 Ve sledovaném období roku 1969 například 26. červenec zcela chybí a 30. července jsou čtyři z devíti zachycených pořadů opatřeny statusem „rušeno“ či „pro velmi špatnou slyšitelnost zkráceno“. Srov. Národní archiv Praha, fond Sběrka Monitor, Praha, inv. č. 850.

a jejich monitory budou záměrně kráceny. Tento předpoklad se vůbec nepotvrdil a pořady zaznamenané jako „výťah“ či „charakteristika“ se stejně jako pořady v doslovném přepisu objevují ve všech výše zmíněných námi uměle vytvořených kategoriích.

Jako mnohem pravděpodobnější se nám v tomto směru jeví teorie, podle níž autoři monitorů sami určovali, který pořad bude či nebude zaznamenan v plném rozsahu. I v případě, že byl pořad z hlediska zaznamenání zcela jistě velmi důležitý, spadá jeho přepis do kategorie „výťah“, jelikož autor usoudil, že není třeba zaznamenat některé pasáže v doslovném znění.

Typickým příkladem je v tomto směru přepis pořadu z 5. října 1957, který nese nadpis *Viníkem pracovních úrazů je vláda, protože chce ušetřit na bezpečnostních zařízeních*.²² Domníváme se, že na pomyslné stupnici důležité/nedůležité, respektive z pohledu potenciálních recipientů ze strany československých občanů škodlivé a nebezpečné, byl tento pořad rozhodně důležitý a v případě jeho dosahu k občanům Československa režimu škodlivý a nebezpečný.²³

Hned deset minut po tomto monitoru je zpracován další, který nese nadpis *Protest Čs. národní rady americké proti rozhodování, zda má být Československo zastoupeno v Radě bezpečnosti*.²⁴ U tohoto pořadu nacházíme status „zpracováno doslova“. Pokud u tohoto pořadu přijmeme stejná výše uvedená hodnotící kritéria „důležité/nedůležité“ a „režimu škodlivé a nebezpečné“, potom oproti pořadu *Viníkem pracovních úrazů je vláda, protože chce ušetřit na bezpečnostních zařízeních* žádné racionální zdůvodnění doslovného přepisu nenacházíme.

Domníváme se proto, že vedle technické problematiky rušení vysílání hrál na místo obsahové závažnosti pořadu hlavní roli pro kompletní/nekompletní zaznamenání vysílaného spíše samotný charakter vysílaného pořadu a to, zda jej technicky bylo či nebylo možné krátit bez toho, aby bylo narušeno jeho informační jádro.

Svou roli mohla samozřejmě sehrát také délka zaznamenávaného pořadu, jelikož v letech 1957 a 1961 se jen velmi zřídka objevují monitory, které by svým rozsahem překračovaly jednu stranu formátu A4. V roce 1969 dochází v tomto směru k výrazné změně a výjimkou nejsou ani přepisy pořadů, jež mají rozsah více než čtyři strany formátu A4.²⁵

7. Obsah monitorů

Již jsme se zmínili o tom, že samotné monitory ČTK plnily zejména funkci informativní, ale jejich dosah byl omezen na velmi úzký okruh lidí.

Co se týká zaznamenávaných zpráv a pořadů, autoři monitorů se ve vysílání Svobodné Evropy soustředili takřka výhradně na pořady, jejichž primárním cílem nebylo českého posluchače informovat. Mnohem spíše mu přinášely neoficiální a režimem neschválenou alternativu a úhel pohledu na okruhy problémů, které podléhaly

22 Národní archiv Praha, fond Sbirka Monitor, Praha, inv. č. 433, 5. října 1957.

23 Redaktorka Anna Bártová podle monitoru v pořadu prohlásila: „Dokonce i stránky komunistických novin mohou dokazovat, že v komunismu je člověk jen pracovní silou a ničím více.“ V pořadu následovaly citace z komunistického tisku, které ovšem autor monitoru neuvádí v doslovném znění, ale do hranatých závorek vpisuje shrnutí: „Citáty z tisku o úrazovosti v zemědělství a ve stavebnictví a o ztrátách, které z toho vyplývají.“ Srov. tamtéž.

24 Národní archiv Praha, fond Sbirka Monitor, Praha, inv. č. 433, 5. října 1957.

25 Například pořad s označením „Josef Konopa k ostravskému projevu dr. Husáka o zemědělství“ z 27. července 1969 zabírá celkem čtyři strany A4, a to je ještě na konci monitoru jeho autorem v závorce připsáno informace „mírně kráceno“. Srov. Národní archiv Praha, fond Sbirka Monitor, Praha, inv. č. 850, 27. července 1969.

informačnímu monopolu režimu a byly československému občanovi nabízeny ve zkreslené, zmanipulované a politice režimu přizpůsobené podobě, na níž dohlížel propracovaný cenzurní aparát.

Z pohledu československých komunistů byly do monitorů takřka výhradně zpracovávány pouze ty pořady a zprávy, které byly považovány za propagandistické a režimu nepřátelské. O propagandu ze strany Svobodné Evropy se v těchto pořadech skutečně jednalo, i když jazykem představitelů SE šlo o tzv. kontrapropagandu, která byla odpovědí na propagandu autoritativního komunistického režimu. To ostatně potvrzuje i Pavel Tigrid, který v jednom z rozhovorů prohlásil:

Ovšem rozhlasová stanice Svobodná Evropa byla také vyhraněně politickým propagačním nástrojem. Byla železná opona. Zuřila studená válka. Kumšt spočíval v tom, připravovat vysílání pravdivé, ale propagandisticky účinné. Nešlo o to nadávat, ale naopak slušně, ale důsledně poukazovat na komunistickou zvlášť a lži. Naši zbraní nebyla silná slova, ale silné argumenty.

(Sedláček 1993: 31).

8. Tematické zaměření monitorů

Zaměření autorů monitorů na pořady a zprávy s (kontra)propagandistickým charakterem je jasně patrné, podíváme-li se na tematické zaměření monitorů ve všech sledovaných obdobích. V nich jasně dominují publicistické žánry nad zpravodajskými, které mají informativní charakter.

Nejvíce pořadů nacházíme v materiálech z 5.–18. října 1957. Z celkových 91 monitorů zde nacházíme 77 pořadů, což je 84,5 % všech monitorů. Kvantitativně nižší, zato procentuálně nejvyšší je počet pořadů ve dnech 12.–26. dubna 1961, kdy je z 50 monitorů rekordních 46 pořadů (92 %). Jen pro úplnost doplňme také čísla z 20. července až 2. srpna 1969, kdy bylo zachyceno 76 monitorů, z nichž bylo 64 pořadů (84,2 %).

Dalším důkazem toho, že autory monitorů, respektive režim, zajímaly takřka výhradně pořady Svobodné Evropy s propagandistickým podtextem, je poměr mezi domácím a zahraničním zpravodajstvím a tematikou.

V roce 1957 tvoří monitory mapující pořady s domácí československou tematikou plných 77,9 % všech monitorů. Rekordní je opět rok 1961, kdy z celkových 46 pořadů je na vnitřní problematiku Československa zaměřeno 43 z nich (93,5 %). V roce 1969 procento domácí tematiky v monitorech opět mírně klesá a vrací se na úroveň z roku 1957 (z 64 pořadů je 51 s domácí tematikou, což činí 79,7 %).

Z výše uvedeného vyplývá, že se autoři monitorů zaměřovali takřka výhradně na vysílání Svobodné Evropy s československou tematikou, o čemž ostatně svědčí i fakt, že drtivá většina zaznamenaných pořadů a zpráv se zahraniční tematikou se týká československé emigrace nebo zahraničních událostí, které mají přímý vliv na Československo potažmo východní blok.²⁶

26 Například tři pořady se zahraniční tematikou v monitorech z roku 1961 se všechny týkají Československa. Jeden z nich si všímá havárie československého letadla u Norimberku, druhý se věnuje činnosti Československého spolkového klubu v americkém Denveru a třetí informuje o stížnostech jugoslávské vlády na otevřené útoky, které se proti Jugoslávii objevují v československém tisku. Srov. Národní archiv Praha, fond Sbirka Monitor, Praha, inv. č. 663, 12.–26. dubna 1961.

Podíváme-li se na zaměření zpráv s vnitřní československou tematikou, objevíme pro každý z roků jistá specifika a okruhy témat související s historickým a dobovým kontextem, ale stejně tak narazíme na témata, která jsou pro mapovaná období jedinečná a je jim věnována větší pozornost než v jiných letech.

Tematickým okruhem, který prostupuje monitory vysílání Svobodné Evropy ve všech sledovaných obdobích, je československé hospodářství (především zemědělství). Oblast hospodářství naprosto dominuje v roce 1957, kdy pořady především s tematikou zemědělství a nové pětiletky tvoří více než polovinu zaznamenaných relací (33 pořadů z 60). V letech 1961 a 1969 toto číslo sice mírně klesá, ale 14 pořadů ze 44 v roce 1961 a 14 z 51 v roce 1969 stále svědčí o velké pozornosti, kterou režim pořadům Svobodné Evropy věnujícím se problematice československého hospodářství věnoval. Důvodem byla velká ožehavost tohoto tématu v československé společnosti, v jejímž důsledku neměl komunistický režim žádný zájem na šíření jiných než vlastními ideologicky spolehlivými orgány šířených zpráv.

Ve sledovaných obdobích nacházíme také zvýšenou koncentraci zpráv, které souvisejí s historickým dobovým kontextem. V rámci domácích zpráv je typickým příkladem přelom července a srpna 1969, kdy se blíží výročí sovětské okupace Československa, díky čemuž se počet monitorovaných pořadů s tematikou srpna 1968 vyšplhal během dvou týdnů až na osm (16 % monitorů s domácí tematikou).

V monitorech nacházíme také jasný odraz zahraniční politické situace. V roce 1957 dominují zprávám a pořadům se zahraniční tematikou revolučních události v Polsku a Maďarsku, v roce 1961 se objevuje například tematika Kuby, která se v té době stala ohniskem studené války. V monitorech věnujícím se zahraniční problematice v roce 1969 se oproti letům 1957 a 1961 poprvé objevuje tematika sportu, kterou reprezentuje třeba pořad nadepsaný *Svobodná Evropa o interview Emila Zátopka se západoněmeckou televizí*.²⁷

Ve všech třech sledovaných obdobích byly zahraničními událostmi číslo jedna úspěchy americké a sovětské kosmonautiky. Je proto překvapující, že jim autoři monitorů nevěnovali příliš velkou pozornost, a když se v monitorech zmínka o vesmírných úspěších USA a SSSR objevuje, tak se opět jedná o přepisy těch pořadů, komentářů a zpráv z vysílání RSE, jež byly vázány na Československo a vnitřní poměry panující v tamním komunistickém režimu.²⁸

V roce 1961 se například k letu prvního člověka do vesmíru vztahují jedna krátká zpráva čistě informativního charakteru a dále přepisy dvou pořadů s názvy *Rub a líc mj. ke zpravodajství Čs. rozhlasu o prvním sovětském astronautovi*²⁹ a *Čs. komunisté vytloukají ze sovětského úspěchu balistické vědy nevybíravým způsobem kapitál pro domácí potřebu*.³⁰

U výše zmíněných zpráv a pořadů se zahraniční tematikou opět sledujeme jasné navázání na československý režim, stát a život v něm, což jen potvrzuje naše předchozí závěry, že monitory zachycují vysílání Svobodné Evropy nikoli pro jeho funkci informativní, ale propagandistickou.

Typickou ukázkou selektivnosti autorů monitorů je pravidelný výskyt některých konkrétních pořadů. To platí především o letech 1957 a 1961, kdy se takřka denně

27 Národní archiv Praha, fond Sbirka Monitor, Praha, inv. č. 850, 31. července 1969.

28 Typickým příkladem je přepis pořadu z 13. října 1957, v němž jeho autor Ivo Ducháček upozorňuje na to, jaké oběti musel Sovětský svaz respektive jeho občané přinést, aby mohlo dojít k odpálení sovětské umělé družice Sputnik. Srov. Národní archiv Praha, fond Sbirka Monitor, Praha, inv. č. 433, 13. října 1969.

29 Národní archiv Praha, fond Sbirka Monitor, Praha, inv. č. 663, 14. dubna 1961.

30 Národní archiv Praha, fond Sbirka Monitor, Praha, inv. č. 663, 17. dubna 1961.

objevuje pořad Svobodné Evropy *Rub a líc*, v němž redaktori Svobodné Evropy reagojí na vysílání Československého rozhlasu nebo zpravodajství největších československých periodik, nejčastěji *Rudého práva*. Monitorování pořadu *Rub a líc* jasně odpovídá výše zmíněné strategii, na jejímž základě režim nezajímaly zprávy a pořady s čistě informativním charakterem, ale spíše ty relace, v nichž nacházíme (kontra)propagační podtext.

V letech 1957 a 1961 u drtivé většiny zaznamenaných monitorů netušíme, o přepis kterého pořadu Svobodné Evropy se jedná. Změna nastává v roce 1969, kdy u monitorů pravidelně nacházíme jméno autora, ale také samotný název pořadu nebo alespoň kategorii, do které spadal.³¹

Rok 1969 je v monitorech nejkomplexnější z hlediska servisu, který autoři monitorů jejich každodenním příjemcům poskytovali. Vedle rozsáhlých přepisů pořadů se totiž v monitorech objevují také kondenzované *Charakteristiky českého a slovenského vysílání zahraničních rozhlasových stanic*, což byl pravidelný monitor, který zhruba s týdenní periodicitou shrnoval zajímavé pořady a zprávy Svobodné Evropy, ale v menší míře také ostatních zahraničních rozhlasových stanic, které se na stránky monitorů pro svou nedůležitost nebo jen okrajovou vázanost na Československo nedostaly v kompletním přepisu.³²

Jedna z těchto *Charakteristik[...]* začíná všeříkajícím komentářem: „Kromě aktuálních a obsahově závažných politických komentářů, podrobně zpracovaných v průběhu týdne, vysílala stanice ještě řadu drobnějších nebo souvisle nezpracovatelných příspěvků s čs. tematikou.“³³

9. Závěr

V rámci této stati jsme se pokusili odpovědět na otázku uvedenou v nadpisu, totiž co zajímalo komunistický režim na vysílání rozhlasové stanice Svobodná Evropa.

V úvodních kapitolách jsme nastínili činnost Zvláštního oddělení Československé tiskové kanceláře, jehož zaměstnanci v rámci tzv. monitorů mapovali vysílání Svobodné Evropy a v denních přehledech jej poté distribuovali k rukám úzkého okruhu adresátů z politické a mediální sféry Československa 50. a 60. let minulého století.

S pomocí analýzy a interpretace konkrétního materiálu monitorů, které pocházejí z období klíčových zahraničně-politických událostí studené války (vesmírné závody) jsme došli k několika překvapivým, byť v konečném důsledku logickým závěrům.

Oproti našemu předpokladu se ukázalo, že monitory jako zdroj informací o vysílání Svobodné Evropy sice plnily ve vztahu ke svým adresátům funkci informativní, ale v drtivé většině se jednalo o monitory pořadů a zpráv Svobodné Evropy nikoli s funkcí informativní, ale (kontra)propagandistickou, a tedy komunistickému režimu nepřátelskou.

Z tohoto důvodu monitory Svobodné Evropy obsahují překvapivě malý počet záznamů pořadů a zpráv se zahraniční tematikou, a naopak v nich zcela dominují přepisy vysílání Svobodné Evropy s tematikou domácí.

V důsledku výše zmíněného se nepotvrdila naše hypotéza, že ve sledovaných obdobích budou v monitorech převládat informace o úspěších americké či sovětské kosmonautiky v rámci tzv. vesmírných závodů. Tento stav si vysvětlujeme tím, že vesmírné

31 Nejčastěji se objevuje pořad „Panorama“, dále nacházíme velké množství monitorů nadepsaných „Události“ a pozornost je věnována také pořadům z kategorií „Zemědělské“ a „Sportovní“. Srov. Národní archiv Praha, fond Sbirka Monitor, Praha, inv. č. 850, 20. července – 2. srpna 1969.

32 Srov. Národní archiv Praha, fond Sbirka Monitor, Praha, inv. č. 850, 24. července, 1. srpna 1969.

33 Národní archiv Praha, fond Sbirka Monitor, Praha, inv. č. 850, 24. července 1969.

závody byly na Československo vázány pouze okrajově,³⁴ a proto nemohly mít pro českého posluchače jinou než čistě informativní funkci. Druhým možným vysvětlením je, že Svobodná Evropa sama s ohledem na své zaměření vesmírným závodům nevěnovala velkou pozornost, a proto se informace o nich v monitorech nemohly vyskytovat v příliš velké míře.³⁵

Obecně lze shrnout, že adresáty monitorů nezajímalo vysílání Svobodné Evropy se zahraniční tematikou, ale naopak pouze vysílání vztahující se přímo či nepřímo k Československu a narušující informační monopol a monopol pravdy, které si komunistický režim ve sledovaném období nárokoval.

Mgr. Ondřej Diblík (*1987) vystudoval Filozofickou fakultu Univerzity Palackého v Olomouci, studijní obory česká filologie a historie (2007–2012). V letech 2012–2013 studoval interní doktorské studium na téže univerzitě v oboru česká literatura. Ve svém bádání se věnuje zejména problematice propojení mediální a politické sféry na konci 19. století.

Email: andrewdibla@seznam.cz.

Literatura:

- Haškovec, Slavoj. 1982. *Přehled základních údajů o Československé tiskové kanceláři*. Praha: SPN.
- Janovský-Drážďanský, Karel. 1995. *Svobodná Evropa*. Vimperk: Papyrus.
- Jeřutová, Eva. 2003. *Od mikrofonu k posluchačům*. Praha: Český rozhlas.
- Junek, Marek. 2011. *Svobodně! Rádio Svobodná Evropa 1951–2011*. Praha: Radioservis.
- Kaplan, Karel. 2008. *Kronika komunistického Československa*. Brno: Barrister & Principal.
- Kaplan, Karel – Tomášek, Dušan. 1994. *O cenzuře v Československu*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.
- Končelík, Jakub. 2006. „*Mapa virtuálního světa očima českých deníků: srovnání 60. let 20. století a roku 2005.*“ Pp. 33–49 in *Postavení médií v české společnosti a v Evropské unii*. Ed. Köpplová, Barbara – Cebe, Jan. Praha: Matfyzpress.
- Majsr, Jiří – Richter, Jaroslav. 1998. *ČTK včera, dnes a zítra*. Praha: Česká tisková kancelář.
- Národní archiv Praha, fond Sbírká Monitor, Praha, inv. č. 433, 5.–18. října 1957.
- Národní archiv Praha, fond Sbírká Monitor, Praha, inv. č. 663, 12.–26. dubna 1961.
- Národní archiv Praha, fond Sbírká Monitor, Praha, inv. č. 850, 20. července–2. srpna 1969.
- Pacovský, Jaroslav. 1993. *Na vlnách rozhlasu*. Praha: Český rozhlas.
- Sedláček, Karel. 1993. *Volá Svobodná Evropa*. Praha: Archa 90.
- Stejskal, Jan. 2008. *Četka slaví devadesátiny*. Praha: ČTK.
- Tomášek, Dušan. 1994. *Pozor, cenzurováno! aneb ze života soudružky cenzury*. Praha: Vydavatelství a nakladatelství MV ČR.
- Tomek, Prokop. 2006. *Objekt ALFA: československé bezpečnostní složky proti Rádiu Svobodná Evropa*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu.
- Tomek, Prokop. 2002. „Rušení zahraničního rozhlasového vysílání pro Československo.“ Pp. 334–367 in *Securitas Imperii 9*. Praha: ÚDV.

34 Československo jako součást východního komunistického bloku.

35 Tuto hypotézu může potvrdit či vyvrátit další výzkum této oblasti.